

Az obi-ugor nyelvek kilátásai (2001)

Első közlés: Перспективы обско-угорских языков. In: Обские угры на пороге Третьего Тысячелетия Nro 2. Доклады Международной конференции «Ханты и манси на пороге Третьего Тысячелетия. Опыт. Проблемы. Развитие» г. Ханты-Мансийск, 10–11. августа 1999 г. Под редакцией Е. Д. Айпина. Ханты-Мансийск: ХМАО Общественная организация «Спасение Югры», 2001.

Szeretettel köszöntök mindenkit, akit itt látok, akik részt vesznek ezen az eseményen, a tízéves jubileumon¹. Sokat gondolkoztam azon, hogy mi-
ben tudnék segíteni nektek? Hiszen ti itthon vagytok a saját hazátokban,
mindent jobban tudtok nálam, jobban értitek a saját északi életeteket, mint
én, jól ismeritek nyelveteket és hagyományaitokat. Arra gondoltam, hogy
nekünk a belojarszkiji folklór archivumban vannak olyan tapasztalataink,
melyekről itt még nem hallottam, és nem láttam, hogy a gyakorlatban al-
kalmaznák őket. Pedig sok minden már valamennyire a birtokunkban van.
Ezért elhatároztam, hogy a nyelvről fogok beszélni. Hogyan beszélhetünk
a nyelvről két évezred határán, amikor mindenfelé háborúk dúlnak, szörnyű
kataklizmák sújtják a világot, egek és földek dőlnek romba! Mindezt már
régén megjósolták. Hogy beszélhetnénk bármely manysi nyelvjárásról vagy
egyes hanti öregasszonyok szavairól, amikor az embereknek egyszerűen
nincs hol dolgozniuk, nem tudják, hogy a saját földjükön hogyan elégítsék
ki az elemi igényeiket! Még gondolni sem lehet másra! Én járom a falva-
kat, különböző területeken dolgozom, és ezt látom. Valahol a fejünkben van
egy kép az aranykorról, amikor, úgy gondoljuk, volt egy egységes nyelv és
egységes kultúra, Jugria nyelve és kultúrája. Vannak még emlékeink arról,
hogyan éltek régen az elődeink. Ezt a régi életet már szinte sehol sem le-
het megtalálni. De az emléke megmaradt az emberek génjeiben, legalábbis
az északabbi vidékeken.

Hogyan kezdődött ennek a tökéletes világnak, az egységes nyelvnek
a romlása?

Először is, egyre több idegen költözött be és telepedett le a vidékünkön.
A helybéli férfiak elhagyták szülőföldjüket, máshol vállaltak munkát, s bár

¹ A konferenciát, melyen ez az előadás elhangzott, a Jugria megmentése (Спасение Югры) társadalmi szervezet megalapításának 10. évfordulója alkalmából szervezték 1999. augusztus 10–11-én, Hanti-Manszijszkban (CsM).

törve, de oroszul kezdtek beszélni. Egy idő múlva ők lettek az idősebb nemzedék és a nők tolmácsai.

Aztán jött az általános iskoláztatás ideje, a gyermekeket elvitték anélkül, hogy megkérdezték volna a szüleiket. Idegen környezetben nevelkedtek, ahol nemcsak az életmód, nemcsak az emberek voltak idegenek, hanem a nyelv és a gondolkodás is idegen volt. Magától értetődik, hogy hatalmas stressz érte a gyerekeket. Ebben a korban kevesen tudják lelki trauma nélkül túlélni ezt a változást. Kevesen tudtak alkalmazkodni az új környezethez és a saját javukra fordítani azt, amit átéltek.

A háború után, valamikor az 1950-es években azok a gyermekek, akik internátusban nevelkedtek, elkezdtek egymás között oroszul beszélni. Még a testvérek is, játék közben is az orosz használták. Amikor hazamentek, a szüleik egymás között hantiul beszéltek, a nagyszülőkről nem is szólva. A gyerekek viszont a testvéreikkel, unokatestvéreikkel már oroszul beszéltek. Kialakult egy kétnyelvű társalgás, melyben a nagymama tört orosz-sággal alig tudja magát kifejezni, az unokák pedig oroszul válaszolnak, bár értik a hanti nyelvet is. De nem alakult ki az a készségük, hogy kiejtsék a hanti szavakat, és ezen a nyelven gondolkodjanak. A gyermekekben az raktározódik el, hogy passzív módon értik, de aktívan nem használják az anyanyelvüket.

A következő nemzedék már nem fogja továbbadni az anyanyelvét. Ezek a fiatalok, amikor családot alapítanak – még ha azonos nemzetiségűek is, szomszédos falvak lakói –, oroszul beszélnek otthon. Ezt tapasztaljuk. Bár ennek a jelenségnek vannak különböző változatai.

Valamivel jobb a helyzet a folyók forrásvidékein, az erdei szálláshelyeken. Ott még él a nyelv, de ott is megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy nem az idősebb nemzedék tanítja a fiatalokat az anyanyelvére, hanem a fiatalok átszoktatják az idősebbeket egy kevert nyelvre. Ha belegondolunk, még egy-két nemzedék, 20–40 év, és teljesen eltűnik a nyelvünk erről a Szent Földről.

Miért választottam előadásom témájaként a nyelvet? Azért, mert a nyelvnek születése óta megvan az a jellemzője, hogy összetart egy emberi közösséget, valamint folyamatosan segíti újjáteremtetni önmagát és a nemzeti kultúrát. Ezért, ha tudományosan akarnám kifejezni magamat, azt mondhatnám, hogy a nyelv az egyik legfontosabb etnomarker. Ha egy közösségnek saját nyelve van, az kétségtelenül külön etnikum, külön nép. De ha nincs, akkor nagyon nehéz elérni azt, hogy az embereknek ezt a csoportját önálló népnek, etnikumnak tartsák. Ha ez így folytatódik, felmerül a kérdés: minek alapján leszünk mi negyven év múlva hantik vagy manysik? Azt meg

lehet mondani, hogy melyek a hanti családnevek, és az ilyen nevűeket őslakosként regisztrálják. De nem mindenki valódi őslakos, aki ezen a listán szerepel. Ugyanakkor olyan sok vegyes házasság jön létre, hogy hamarosan egyáltalán nem fogjuk tudni, ki kicsoda. Ez nagyon sötét jövő, melybe nem szabad belenyugodnunk.

Sok minden történhet. Teljesen váratlanul elindulhat például egy nyelv újraéledése valahol távol, a periférián. Tanulságos történet, ami az ivgyeli manysik körében megy most végbe. Ez a leginkább mintaértékű folyamat, egy „érintetlen” nép esetében. Mivel tudunk segíteni? Most egy nagyon egyszerű képet látunk a nyelvvel kapcsolatban. Aki megtanult otthon beszélni, az beszél, aki nem tanult meg, de talán érti a nyelvet, az nem beszél. Mégis vannak kivételek. Én például megtanultam a nyelvet. De mivel mi Magyarországon nem hallunk valódi hanti beszédet, az én hanti nyelvem nem anyanyelv. Ezért én nem szeretném, hogy úgy beszéljete, mint én. De át tudom adni a tapasztalataimat a következő nemzedékeknek, akik lehet, hogy később szeretnék elsajátítani a nyelvet. Viszont figyelmeztetek mindenkit, ez már nem ugyanaz a nyelv lesz, melyet ma a nagymama beszél.

Az is előfordulhat, hogy egy idő múlva ti magatok is meghallotok egy belső hívást. Olyan érzések lesz, hogy hiányzik valami, ami miatt nem teljes az ember, de még nem értitek, hogy mi az. Sok mindenről van itt szó, nem csak a nyelvről. A nyelv olyan eszköz, melyhez lehet fordulni, amely által cselekedni lehet. Így megjelenik a nyelv visszatanulásának az igénye. Ez valószínűleg nem az a nyelvváltozat lesz, nem annak a régiónak a nyelve, ahol az ember él, hanem egy olyan nyelvjárás, amely a legjobban megőrződött. Az északi hantik körében feltételezni lehet, hogy ez a felső-kazimi nyelvjárás lesz, melynek révén visszatérhet a hanti nyelv. A Jamal-Nyenyec körzetben két nyelvjárás van. A keleti hantik körében nem tudom, hogy mi lesz, nem ismerem jól az ottani helyzetet.

Ha az ember vissza akar térni a nyelvéhez, ez nem a teljes kommunikációt jelenti, ahol feltételezés szerint reggeltől estig lehet hantiul beszélni, mert ez a rendszer már megbomlott. Ez más típusú kommunikáció lesz. Olyan, melynek keretében vissza lehet térni a gyökerekhez – ez egy pszichológiai momentum. Mert bármely nyelvjárás mindenképpen vissza fog vinni benneteket a gyökereitekhez.

Másrészt, ez csatlakozás lesz egy valamilyen új hanti vagy manysi társadalomhoz, mely még csak most van születőben. Más népek körében, például Amerikában, már van ilyen jelenség. Itt is eljön az idő, amikor az emberek új nyelvet tanulnak, a sajátjukat, mely megkülönbözteti őket másoktól, me-

lyen ki tudják fejezni magukat: „Ez vagyok én, Északnyugat-Szibériából, Jugria népéhez tartozom”.

Ehhez szükséges a hagyományos, klasszikus tudomány, a finnugrisztika. Nagyon értékes, mély ismereteket őriz ez a tudományág. A 19. században és a 20. század elején a finnugor népek kutatói azt jegyezték fel, ami a legeredetibb, a legősibb. Az ő céljuk a történeti rekonstrukció volt. A hitvilágban, a szokásokban, az énekekben és a folklórban a legősibbet keresték. Lehet, hogy más nyelvjárásban, más betűkkel jegyezték fel őket, és más nyelvre lefordítva adták ki. Mindehhez valahogyan hozzá kell férnünk, mert nagy hasznunkra válhat. Megrázó élmény megismerkedni ezekkel a szövegekkel még akkor is, ha oroszul olvassuk.

Azok a források, melyeket most létrehozunk, képezik az új nemzeti tudomány alapját. Már nem idegenek, hanem maguk a hantik és a manysik kérdezik a saját nyelvükön a hagyományok legjobb ismerőit. De ezekből a felvételekből csak azt lehet majd használni, ami le is van írva. Ha már egyszer le van írva, akkor utólag le lehet fordítani.

Rövid időn belül megjelenik az igény a hanti és manysi nyelvtanfolyamokra. Úgy gondolom, hogy az iskolai nyelvóra haszontalan dolog, ott nem lehet semmilyen nyelvet elsajátítani. A tanfolyamokon olyanoknak kellene oktatniuk, akik jól beszélnek az anyanyelvüket, és van pedagógiai tapasztalatuk. Ezek audiovizuális kurzusok lesznek – ott van a hangfelvétel, mellette a fordítás. De ezeket a kurzusokat a saját népünk tagjai számára szervezzük. A tematikájuk és a módszertanuk bizonyára különbözőképpen épül fel. Például másképp kell tanítani azt, akit a nyelvészet érdekel, másképp azt, akit a hétköznapi nyelv, aki csak hantikkal együtt szeretne teázni. Különböző kurzusokra lesz szükség, ezek nélkül nem lehet visszaadni a nyelvet.

Most az a feladatunk, hogy amíg van erőnk, amíg még élnek a nagymamák, ne engedjük, hogy eltűnjék a nyelv. Most építjük meg az utat visszafelé, az ősökhöz. Az igazi utat.

(Csepregi Márta fordítása)